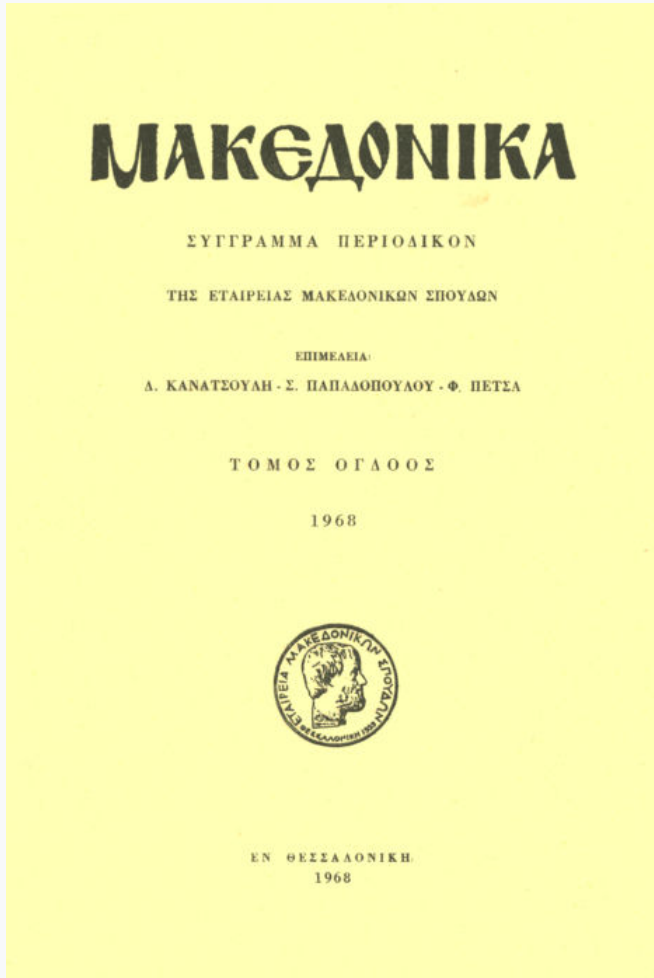

Μακεδονικά

Τόμ. 8, Αρ. 1 (1968)

Ο Όσιος Θεοφάνης ο Νέος: (ο εξ Ιωαννίνων πολιούχος της Μακεδονικής Ναούσης, η ίδρυσις της πόλεως και η καταγωγή των κατοίκων)

Γεώργιος Χ. Χιονίδης

doi: [10.12681/makedonika.306](https://doi.org/10.12681/makedonika.306)

Copyright © 2014, Γεώργιος Χ. Χιονίδης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χιονίδης Γ. Χ. (1968). Ο Όσιος Θεοφάνης ο Νέος: (ο εξ Ιωαννίνων πολιούχος της Μακεδονικής Ναούσης, η ίδρυσις της πόλεως και η καταγωγή των κατοίκων). *Μακεδονικά*, 8(1), 223–238. <https://doi.org/10.12681/makedonika.306>

Ο ΟΣΙΟΣ ΘΕΟΦΑΝΗΣ Ο ΝΕΟΣ

(Ο ΕΞ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΠΟΛΙΟΥΧΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗΣ ΝΑΟΥΣΗΣ,
Η ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΚΑΙ Η ΚΑΤΑΓΩΓΗ ΤΩΝ ΚΑΤΟΙΚΩΝ)

1. Εἰσαγωγή

Ὁ βίος τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου, πολιοῦχου τῆς μακεδονικῆς Ναούσης, εἶναι ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως ἐνδιαφέρων, διότι σχετίζεται κατὰ τὴν παράδοσιν μὲ τὴν κτίσιν τῆς πόλεως ταύτης εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν τῆς.

Ὁ ὁσιος Θεοφάνης, μαζὺ μὲ τὸν ὄσιον Ἀντώνιον τὸν νέον, τὸν ἐκ Βεροίας¹, τὸν ὄσιον Διονύσιον τὸν νέον, τὸν ἐν Ὀλύμπῳ², καὶ τὸν ὄσιον Νικάνορα³, ἀποτελοῦν μίαν τετράδα ὁσίων μοναχῶν, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίδρασις ἐπὶ τῶν χριστιανῶν τῆς Δυτικῆς καὶ Κεντρικῆς Μακεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἦτο μεγάλη, ὥστε νὰ καθίσταται ἀναγκαία ἡ ἀναλυτικὴ μελέτη τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τούτων, ὡς ἐπιτυχῶς παρητήρησεν ὁ καθηγητῆς Ἀπ. Βακαλόπουλος⁴.

Ἡ ἀνὰ χεῖρας μελέτη ἔχει σκοπὸν νὰ ἐξετάσῃ τὰ τοῦ βίου τοῦ ἐκ τούτων Θεοφάνους, διότι, καίτοι ἡ προσωπικότης του εἶναι ἀξιοσημείωτος, δὲν ἐμελετήθη ὅσον ἔπρεπε, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ὑπάρχῃ ἄγνοια περὶ τῆς ζωῆς του καὶ νὰ δημοσιεύονται ἀνακρίβεια.

2. Ὁ βίος τοῦ Ὀσίου

Περὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὁσίου Θεοφάνους γνωρίζομεν ἐκ τῶν δύο ἐκδόσεων τοῦ βίου καὶ τῆς πολιτείας του, ἧτοι ἐκ τῆς πρώτης ἐκδόσεως Βενετίας τοῦ

1. Βλ. Γ. Χ. Χι ο νί δ η, Ὁ ὁσιος Ἀντώνιος, ὁ νέος, ὁ ἐκ τῆς μακεδονικῆς Βεροίας, βάσει ἀνεκδότων βυζαντινῶν ἐγγράφων καὶ λανθανόντων στοιχείων, Βέροια 1965.

2. Βλ. βιβλιογραφίαν εἰς Γ. Χ. Χι ο νί δ η, ἔ.ἀ., σ. 37, σημ. 48. Πρβλ. Τοῦ ἰ δ ί ο υ, Σύντομη ἱστορία τοῦ Χριστιανισμοῦ στὴν περιοχὴ Βεροίας, Βέροια 1961, σ. 42-43, 49 καὶ 63.

3. Βλ. Γ. Θ. Λυ ρ ι τ ζ ῆ, Ὁ ὁσιος Νικάνωρ καὶ τὸ μοναστήρι του, Κοζάνη 1962, ὅπου, σ. 85-86, καὶ βιβλιογραφία. Πρβλ. καὶ Σ. Εὐ σ τ ρ α τ ι ᾶ δ η, Ἀγιολόγιον τῆς Ὁρθοδόξου ἐκκλησίας, ἐκδοσις τῆς Ἀποστολικῆς διακονίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἄ.ἐ. [= 1960], σ. 351.

4. Βλ. Ἀ π. Ε. Βα κα λ ο π ο ὑ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, τόμος Β¹, Θεσσαλονίκη 1964, σ. 195 κέ., σ. 197 κέ. Πρβλ. Δ. Π λ α τ α ρ ῖ δ η - Ε. Σ τ ο υ γ ι α ν ν ᾶ κ η, Ἱστορία τῆς Ναούσης, Ἐδεσσα 1924, σ. 31-32.

1764¹ και ἐκ τῆς δευτέρας ἐκδόσεως Θεσσαλονίκης τοῦ 1883², ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ δὲ ἀμφοτέρων προκύπτουν τὰ ἐξῆς βιογραφικὰ στοιχεῖα :

Ὁ ὄσιος Θεοφάνης ὁ νέος (εἰς ἐκ τῶν δέκα καὶ πλέον συνωνύμων ἁγίων καὶ ὁσίων τῆς Ὁρθοδοξίας) ἐγεννήθη κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα εἰς τὰ Ἰωάννινα καὶ ἔζησε ἄγνόν νεανικὸν βίον. Κατόπιν ἔγινε μοναχὸς εἰς τὴν μονὴν Δοχειαρίου τοῦ Ἁγίου Ὁρους τοῦ Ἄθωνος, ὅπου ἠσκήτευσε μετὰ πολλῶν στερησεῶν, διακριθεὶς δὲ μεταξὺ τῶν συναθλητῶν του, ἀνεδείχθη εἰς ἡγούμενον τῆς μονῆς ταύτης, συνεχίσας τὸν ἴδιον τρόπον ζωῆς.

1. Βλ. Ἄκολουθία τοῦ Ὁσίου καὶ Θεοφόρου πατρὸς ἡμῶν Θεοφάνους τοῦ νέου, ἀσκητοῦ καὶ θαυματούργου, τοῦ ἀσκήσαντος ἐν τῷ Ὁρει τῆς περιφήμου πόλεως Ναουσῆς, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, Ἐνετίσι *αψδ'* (= 1764). Εἰς τὰς σ. 1-28 δημοσιεύεται ἡ ἀκολουθία τούτου, εἰς τὰς σ. 29-34 καταχωρεῖται ὁ βίος καὶ πολιτεία αὐτοῦ, εἰς τὰς σ. 34-46 τὰ θαύματα τοῦ ὁσίου καὶ εἰς τὰς σ. 47-62 τὰ μεγαλυνάρια. Πρβλ. E. Legend, *Bibliographie hellénique du XVIIIe siècle*, 2, σ. 18-19, ἀριθμ. 595, L. Petit, *Bibliographie des acolouthies grecques*, Bruxelles 1926, σελ. 282 καὶ Ν. Π. Δελιαλῆ, *Κατάλογος ἐντόπιων δημοτικῆς βιβλιοθήκης Κοζάνης*, τ. 1ος, Θεσσαλονίκη 1948, ἀριθμ. 66, σ. 19. Ἡ ἐκδοσις ἐγένετο δι' ἐξόδων τοῦ Πολυκάρπου (ιερομονάχου) Παπαδημητρίου (βλ. ἐν τέλει σ. 62), τὸν ὄποιον οἱ Δ. Πλαταρίδης - Στουγιαννάκης, ἐ.ἀ., σ. 31, σημ. 2, ὀνομάζον Κατηδημητρίου. Τὰ μεγαλυνάρια ἔγραψεν ὁ Ναουσαῖος ἱερομόναχος Θεοφάνης (βλ. Χ. Σάθα, *Νεοελληνικὴ Φιλολογία κ.λ.*, Ἀθῆναι 1867, σ. 605-606, πρβλ. Δ. Πλαταρίδης - Στουγιαννάκης, ἐ.ἀ., σ. 54). Ὁ Κ. Σάθα, ἐ.ἀ., σ. 597, γράφει, ὅτι ὁ Καμπίτης Παπαφιλίππου, πατὴρ τοῦ διδασκάλου Ἀναστασίου (περὶ οὗ βλ. Στουγιαννάκης, ἐ.ἀ., σ. 55), συνέγραψε, πλὴν ἄλλων, Ἄκολουθίαν τοῦ Ἁγίου Θεοφάνους. Σημειῶ, ὅτι τὸ ἐπίθετον Καμπίτης ἀπαντᾶται καὶ σήμερον εἰς τὴν Νάουσαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Βέροιαν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους· βλ. Γ. Θεοχαρίδης, *Μία διαθήκη καὶ μία δίκη βυζαντινὴ, Θεσσαλονίκη 1962*, σελ. 32 (=Ε, 3, 42), σ. 60. Καὶ οὗτος ἦτο ἱερωμένος. Πρόκειται περὶ οἰκογενεῖας, ἡ ὁποία ἀνέδειξε πολλοὺς κληρικούς· βλ. Γ. Χιονίδη, *Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμος 2ος (Βυζαντινοὶ χρόνοι)*, ὑπὸ ἐκδοσιν.

2. Βλ. Ἄκολουθία τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου, ἐορταζομένου τῇ 10ῇ Ἀυγούστου, ἐκδοθεῖσα ἀδείᾳ τῆς Κεντρικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἐπιτροπῆς καὶ τῇ συνδρομῇ πολλῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν ὑπὸ Χ. Χ. Πετρίδου, τῇ ἀδείᾳ τοῦ ἐνταῦθα Συμβουλίου τῆς Παιδείας καὶ ἐπιστασίας τοῦ ἀρχιμανδρίτου Γρηγορίου Γηδαιῶν, ἐν Θεσσαλονικῇ ἐκ τοῦ τυπογραφείου τοῦ «Ἐρμού», Σοφοκλέους Γ. Γκαρπολά, 1883 (σχῆμα 16ον, σελ. 39. Εἰς σελ. γ' καταχωρεῖται ἡ ἀδεῖα ἐκτυπώσεως, μετὰ ἐπιβεβαιώσεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἰωακείμ, εἰς τὰς σ. ε'-η' ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγή τοῦ Χ. Χ. Πετρίδη, εἰς δὲ τὰς σ. 9-24 καὶ 32-39 ἡ ἀκολουθία του. Εἰς τὰς σ. 25-28 ὁ βίος τοῦ ὁσίου, διορθωθείς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Βελγρᾶδων Ἀνθίμου, προφανῶς τοῦ γνωστοῦ Ἀλεξοῦδης. Τέλος εἰς τὰς σ. 28-31 δημοσιεύονται περιληπτικῶς τὰ θαύματα τοῦ Θεοφάνους). Προσφάτως ἀνετυπώθη (δωρεάν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν Δεινοπούλου, ἐκδοτῶν τῆς «Φωνῆς τῆς Ναούσης») ἡ δευτέρα ἐκδοσις μὲ τίτλον : «Χ. Χ. Πετρίδη, Ἄκολουθία τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου, νέα ἐκδοσις, Νάουσα 1966». Πρόλογος τοῦ Στ. Ζ. Γουργουλιάτου καὶ ἐνδιαφέρον σημεῖωμα διὰ τὸν Χ. Χ. Πετρίδην (σ. 44). Τὰ ἔσοδα ἐκ τῆς πωλῆσεως τοῦ βιβλίου προορίζονται διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς μονῆς τῶν Ταξιαρχῶν.

Ὁ Θεοφάνης εἶχεν ἕνα ἀνεψιὸν ἐκ τῆς ἀδελφῆς του, τὸν ὁποῖον ἠχμαλώτισαν οἱ Τούρκοι καὶ τὸν μετέφεραν ἐκ τῶν Ἰωαννίνων εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν. Ὁ ὄσιος ἐλυπήθη πολὺ καὶ μετέβη εἰς τὴν Πόλιν κατορθώσας νὰ ἐλευθερώσῃ τὸν ἀνεψιὸν του, τὸν ὁποῖον ἐπῆρε μαζὺ του εἰς τὴν μονὴν τοῦ Δοχειαρίου, ὅπου τὸν ἔκαρε μοναχόν. Οἱ μοναχοὶ ὁμῶς, φοβούμενοι μήπως προκαλέσουν τὴν μὴνιν τῶν Ὀθωμανῶν, ἐξεδίωξαν ἀμφοτέρους ἐκ τῆς μονῆς.

Κατόπιν τούτων ὁ Θεοφάνης καὶ ὁ ἀνεψιὸς του ἦλθον εἰς τὴν σκήτην τοῦ Προδρόμου, ἔναντι τῆς Βεροίας, ὅπου ὁ ὄσιος ὠκοδόμησε περικαλλῆ ναὸν εἰς ἀνάμνησιν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Συνεκέντρωσε πολλοὺς μοναχοὺς καὶ ὕστερον, ἀφήσας τὸν ἀνεψιὸν του ὡς ἐπίτροπον, ἀνεχώρησε διὰ τὴν Νάουσαν, ὅπου ἀνήγειρεν ἐκ θεμελίων ναὸν πρὸς τιμὴν τῶν Ἀρχαγγέλων καὶ τὴν μονὴν τῶν Ἀσωμάτων (Ταξιαρχῶν, ἀρχαγγέλων Μιχαὴλ καὶ Γαβριὴλ), ὅπου συνεκεντρώθησαν πολλοὶ μοναχοί, τῶν ὁποίων διετέλεσαν ἠγούμενος ἐπὶ πολλὰ ἔτη.

Ἐν συνεχείᾳ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν σκήτην τῆς Βεροίας, ὅπου καὶ ἀπέθανε, προβλέψας τὸν θάνατόν του. Τὸ λειψανόν του ἐτάφη εἰς τὴν Σκήτην Βεροίας. Ἀργότερον ἡ κάρα του μετεφέρθη εἰς τὴν μονὴν Ταξιαρχῶν τῆς Ναούσης.

3. *Ἡ διήγησις τῆς παραδόσεως καὶ τὰ μνημεῖα εἰς τὴν Μονὴν Προδρόμου Βεροίας καὶ εἰς τὴν Νάουσαν*

Ἡ προφορικὴ (ἤδη γραπτὴ) παράδοσις διασώζει καὶ ἐτέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ βίου τοῦ ὁσίου¹.

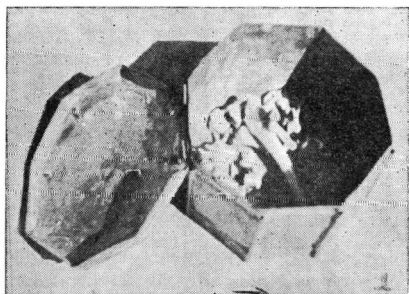
Τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον ἐκτίζετο τὸ μοναστήριον τῶν Ταξιαρχῶν ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ γαζῆ Ἐβρενὸς καὶ ὁ συνοικισμὸς τῆς Ναούσης εἰς τὴν σημερινὴν θέσιν της, ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν τοῦ παιδαγωγοῦ τῶν παίδων τούτου Σέχ Λεαῆ, ὁ ὁποῖος εἶχε φιλικὰς σχέσεις μετὰ τοῦ Θεοφάνους. Ὁ τεκεὺς τοῦ Λεαῆ ἐσώζετο παρὰ τὸ Κιόσκι Ναούσης μέχρι πρὸ ὀλίγων ἐτῶν.

Ὁ Ἰωάννης (Ἰωαννίκιος) Μηλιόπουλος διασώζει τὰ ἐξῆς ἐνδιαφέροντα²:

1. Βλ. Δ. Πλαταρίδης - Ε. Στουγιαννάκη, ἑ.ἀ. σ. 29 κέ., ἰδίως σ. 30-31. Πρβλ. καὶ Χ. Χ. Πετρίδην, ἐν τῇ δευτέρᾳ ἐκδόσει, σ. η' καὶ ἐν τῇ νέᾳ ἐκδόσει (ἀνατυπώσει), σ. 14.

2. Βλ. Ἰωάννου (Ἰωαννικίου) Μηλιοπούλου, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τετράδιον 2ον, σ. 4 (βλ. περὶ τούτου, Γ. Χ. Χιονίδης, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τόμ. 1ος, Βέροια 1960, σ. 42, βιβλιογραφία). Τὸ κείμενον εἶχεν ὀρισμένα λάθη. Περὶ τοῦ ἀναφερομένου προηγουμένου Δανιὴλ βλ. Γ. Χ. Χιονίδης, Σύντομη κ.λ., σ. 54. Τούτου σώζεται εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου ὠραιότατη «πατερίτσα», κοσμημένη ἐγχρῶμως.

«... Σημειωτέον δ' ἐναυθῶν, ὅτι, ἀνασκαφῆς γενομένης εἰς τὸ μέρος, ἐν ᾧ ὁ τάφος τοῦ ἁγίου Θεοφάνους εὐρίσκετο, ἦτοι συμφώνως τῷ βιβλίῳ τῆς βιογραφίας αὐτοῦ ὑπὸ τὴν Ἑλαιαν, πράγματι εὐρέθησαν 60 περίπου μικρὰ τεμάχια ἐκ τῶν ἁγίων ὀστέων τοῦ ἱεροῦ λειψάνου, ἅτινα καί, εὐλαβῶς περισυλλεγένητα ὑπὸ τοῦ τότε προηγουμένου Δανιὴλ ἱερομονάχου Σωτήρα, ἐναπετέθησαν ἀρμοδίως ἐν τῷ ἱερῷ βήματι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Τιμίου Προδρόμου, τὴν δὲ ἱερὰν ταύτην πρᾶξιν, ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις, καὶ διὰ πρακτικοῦ, ἐπὶ τῇ εἰς τὴν ἱερὰν μονὴν ἀφίξει του, ὁ Μητροπολίτης Βεροίας καὶ Ναούσης κ. Σωφρόνιος [=Σταμούλης] κατεκύρωσεν, ἦτοι κατὰ τὸ ἔτος 1926». Σήμερον ὑπάρχουν πράγματι εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας τὰ εὐρεθέντα ὀστᾶ τοῦ Θεοφάνους, φυλασσόμενα εἰς τό, εἰς τὸ ἱερὸν ὑπάρχον, ὀστεοφυλάκιον, ἐντὸς προχείρου θήκης (βλ. φωτογραφίαν 1). Ἡ κᾶρα τούτου, φέρουσα ἐπιχρυσωμένον περίβλημα, φυλάσσεται πλέον εἰς τὴν ἐκκλη-

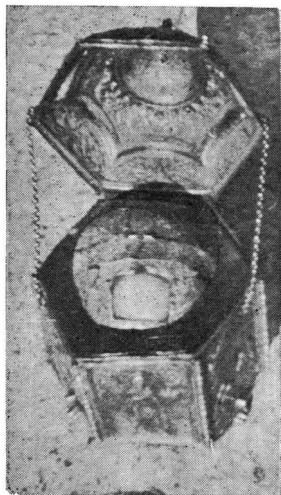

1. Τὰ εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας ὑπάρχοντα ὀστᾶ τοῦ ὁσίου Θεοφάνους

σίαν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου τῆς Ναούσης («τῆς Παναγιάς»), ἐντὸς ἐξαγώνου ἀργυρᾶς ὀστεοθήκης, ἡ ὁποία φέρει σκαλιστὰς παραστάσεις ἐκ τῶν θαυμάτων τοῦ ὁσίου καὶ τῆς ὁποίας ἡ κατασκευὴ ἐτελείωσε κατὰ τὴν 23-6-1831, κατὰ τὴν χαραγμένην ἀνορθόγραφον σημείωσιν. Εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τῆς κᾶρας ὑπάρχει σημείωσις, ἐκ δύο σειρῶν κεφαλαίων γραμμάτων, δηλωτικῆ, ὅτι ἡ κᾶρα εἶναι τοῦ ὁσίου Θεοφάνους, τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων, ἀσκήσαντος ἐν Ναούσῃ (βλ. φωτογραφίαν 2).

Ἐξ ἐπιτοπίου ἐρεῦνης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς μονῆς Προδρόμου Βεροίας, ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ τότε ἱερομονάχου αὐτῆς Ἄρσενιου Μπογιᾶλη, διεπίστωσα, ὅτι ἡ ἐκκλησία-μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου, τὴν ὁποίαν ἴδρυσεν ὁ Θεοφάνης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς σκῆτης Βεροίας, Προδρόμου,

εὑρίσκετο εἰς τὸν ἐλαιῶνα, καταστραφεῖσα πιθανὸν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Σήμερον εἰς τὴν θέσιν τῆς ὑφίσταται μικρὸν προσκύνημα, κείμενον εἰς ὑπίπεδον (ἄλῳνι), βορείως τοῦ ἀγιάσματος τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ καὶ

2. Ἡ εἰς τὸν ναὸν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Ναούσῃ φυλασσομένη κάρα τοῦ ὁσίου Θεοφάνους

δὴ εἰς ἀπόστασιν 400 μέτρων περίπου ἐκ τούτου, νοτιανατολικῶς τοῦ σπηλαίου τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ Βεροϊέως (βλ. φωτογραφίαν 3)¹. Ἐντὸς τούτου εὑρίσκεται ἐπιγραφὴ, φέρουσα τὴν χρονολογίαν 1911.

Δυστυχῶς, κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῆς περιοχῆς τοῦ 1822², κατεστράφησαν ἐκ πυρκαϊᾶς τὰ ἀρχεῖα τῆς Μονῆς Προδρόμου καὶ προφανῶς καὶ ὁ ναὸς-μονὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου. Κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς τοῦ Ἀλῆ

1. Περὶ τοῦ ἀγιάσματος καὶ γενικῶς περὶ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ τῆς Θεσσαλονίκης εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας βλ. Γ. Χ. Χι ο ν ί δ η, Ἱστορικὰ προβλήματα καὶ μνημεῖα ἐκ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ εἰς τὴν περιοχὴν Βεροίας. «Γρηγόριος Παλαμᾶς», τ. Ν' (1967) 279-291, σ. 288 ἢ σ. 12 τοῦ ἀνατύπου. Περὶ τοῦ σπηλαίου κ.λ. τοῦ ὁσίου Ἀντωνίου τοῦ νέου βλ. Γ. Χ. Χι ο ν ί δ η, Ὁ Ὅσιος κ.λ., σ. 30 κέ.

2. Βλ. περὶ ταύτης Γ. Χ. Χι ο ν ί δ η, Τὰ γεγονότα εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης-Βεροίας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Προβλήματα κατὰ τὴν χρονολόγησίν των, «Μακεδονικά» 8 (1968) 211-221.

πασά τῶν Ἰωαννίνων, ἢ κατ' ἄλλους κατὰ τὸ 1822, κατεστράφη καὶ ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν Ναούσης καὶ οὕτω ἀπωλέσθησαν ὡσαυμνημεῖα ὑπήρχον καὶ ἰδίως ἡ μέχρι τότε σωζομένη διαθήκη τοῦ ὁσίου, ἐκ

3. Τὸ ἐν τῇ σκῆτῃ Προδροῶν Βεροίας προσκύνημα τοῦ ὁσίου Θεοφάνους τοῦ νέου

τῆς ἀναγνώσεως τῆς ὁποίας πολλὰ ἀσφαλῶς θὰ ἐπληροφοροῦμεθα διὰ τὴν ζώην του καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς περιοχῆς¹.

Εἰς τὴν Νάουσαν ὑπάρχει σήμερον ναίδιον, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Χατζηκουρούτα 17-19, τὸ ὁποῖον κατεσκευάσθη κατὰ τὰ ἔτη 1956-1967, διὰ συνδρομῆς τῶν περιοίκων (βλ. φωτογραφίαν 4). Εἰς τὸ παρακειμένον οἰκόπεδον τοῦ 3ου δημοτικοῦ σχολείου ὑπῆρχεν ἄλλοτε μέγας ναὸς πρὸς τιμὴν τοῦ ὁσίου Θεοφάνους καὶ ἐνορία τούτου. Κατεστράφη οὗτος πιθανότατα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1822. Δυτικῶς τοῦ ναΐδιου ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἡ κρύπτη τοῦ Θεοφάνους, ὅπου, κατὰ τὴν προφορικὴν παράδοσιν (κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ ἐπιτρόπου Θ. Λιλιάμπτη), ἐξηφανίζετο οὗτος, ὅταν ἤρχετο εἰς τὴν Νάουσαν καὶ ἠνωχλεῖτο ὑπὸ τῶν κοσμικῶν. Ἐκεῖ, ἐντὸς τοῦ σπηλαίου, τὸ ὁποῖον ἐκαλύφθη ὑπὸ τοῦ τοίχου, ὁ ὁποῖος χωρίζει τὸ ναίδιον ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἐκρύφθησαν Ναουσαῖοι κατὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ 1822. Πλησίον

1. Βλ. τὴν δευτέραν ἐκδοσιν τῆς ἀκολουθίας του, σ. η' καὶ σ. 13-14 τῆς ἀνατυπώσεως.

τοῦ ναοῦ, χωρίς νά θίξη τὰ εἱρεῖα τούτου, ἔκτισεν ὁ Χατζηκουρούτσας σχολεῖον. Κατὰ τὸ 1921 ὁ Γρηγόριος Γαλάκης κατεδάφισεν ὅ,τι διεσώζετο καὶ ἐπὶ τῶν θεμελιῶν τῆς ἐκκλησίας κατεσκεύασε νέον σχολεῖον, τὸ ὁποῖον

4. Τὸ ἐντὸς τῆς πόλεως Ναούσης ναῖδιον τοῦ ὁσίου Θεοφάνους.
 Ὅπισθεν δεξιὰ διακρίνεται μέρος τοῦ 3ου δημοτικοῦ σχολείου, ἔνθα ἦτο ἐκτισμένος ὁ παλαιὸς ναὸς τοῦ Θεοφάνους

σώζεται μέχρι σήμερον καὶ ὀνομάζεται «Γαλάκεια» (3ον δημοτικὸν σχολεῖον). Εἰς τὴν θέσιν ὅπου ἐγένετο σήμερον τὸ ναῖδιον ὑπῆρχε προσκύνημα τοῦ Θεοφάνους, κατὰ τὴν κατεδάφισιν δὲ τούτου εὑρέθη τὸ πλακόστρωτον δάπεδον τῆς παλαιᾶς ἐκκλησίας. Εἰς τὸ ναῖδιον διασώζονται ἀξιόλογοι εἰκόνες, ἰδίως μία τῶν ἁγ. Μιχαὴλ καὶ Θεοφάνους, παρακειμένη δὲ ὁδὸς φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Θεοφάνους.

4. Πότε ἐζήσεν ὁ Ὅσιος

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω κατέστη ἀντιληπτόν, ὅτι δὲν εἶναι χρονολογικῶς ἐκκαθαρισμένα τὰ γεγονότα περὶ τοῦ βίου τοῦ Θεοφάνους. Τὴν ὑπάρχουσαν σύγχυσιν ἤλθε νά φωτίσῃ ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἐκκλησίας-μονῆς, χάρις εἰς τὰς ἐρεῦνας τοῦ γυμνασιάρχου Ναούσης Ἑμμ. Βαλσαμίδη.

α) Αί γνώμαι τῶν συγγραφέων

Ἐπάρχει μεγάλη ἀσάφεια περὶ τῆς ζωῆς τοῦ ὁσίου Θεοφάνου καὶ ἰδίως περὶ τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἔδρασεν οὗτος. Πράγματι, εἰς μὲν τὴν πρώτην ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας του δὲν ἀναφέρεται τι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἔκδοσιν ταύτης ἀναγράφεται ἀπλῶς (σελ. 25), ὅτι οὗτος ἔζησε «... περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος μ.Χ.», ὅτε ἐκτίζετο (κατὰ τὴν ἀκολουθίαν) καὶ ἡ Νάουσα. Ὁ συναξαριστὴς τοῦ Νικοδήμου δὲν διαφωτίζει τὸ πρόβλημα τοῦτο, ἀντιγράφων τὴν πρώτην ἔκδοσιν¹. Οἱ Δ. Πλαταρίδης - Ε. Στουγιαννάκης γράφουν, ὅτι ὁ Θεοφάνης «... ἔζη, κατὰ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ὡς ἡγούμενος τῆς ἐν Ἄθῳ μονῆς τοῦ Δοχειαρίου (τιμωμένης ἐπ' ὀνόματι τῶν Ἀρχαγγέλων)»². Ὁ ἐκδώσας τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας Χ. Χ. Πετρίδης γράφει (σελ. ζ'-η'), ὅτι ἐζήτησε πληροφορίας περὶ τῆς ἡγουμενίας τοῦ Θεοφάνους παρὰ τῆς ἐν Ἄθῳ ἱεραῶν μονῆς τοῦ Δοχειαρίου, πλὴν ὅμως ἡ ἐνέργειά του ἀπέβη ἄκαρπος, διότι ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ὁ κατάλογος, ὅπου ἐσημειοῦντο τὰ ὀνόματα τῶν ἡγουμένων τῆς μονῆς ταύτης, κατεστράφη ἐκ πυρκαϊᾶς. Ὁ Σωφρ. Εὐστρατιάδης ἰσχυρίζεται, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἔζησε κατὰ τὸν Γ' αἰῶνα³, ἀλλὰ προφανῶς πρόκειται περὶ γραφικοῦ ἢ τυπογραφικοῦ λάθους καὶ θὰ ἤθελεν ἀσφαλῶς νὰ σημειώσῃ, ὅτι ἔδρασεν οὗτος κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ὡς δέχεται, ὁ Γ. Α. Οἰκονόμου⁴,

1. Βλ. Συναξαριστὴν Νικοδήμου, τ. Γ', Βενετία 1819, σ. 241, τ. ΙΓ', σ. 96, ἐκδόσεως Κωνσταντινουπόλεως καὶ τ. Β', σ. 331, ἐκδόσεως Ἀθηνῶν.

2. Βλ. Δ. Πλαταρίδην - Ε. Στουγιαννάκην, ἔ. ἀ., σ. 29. Πρβλ. καὶ Ν. Σηφάκη - Ι. Χατζηϊωάννου, Πανελλήνιον λεύκωμα Ἐθνικῆς ἑκατονταετηρίδος, τ. Γ', σ. 138 καὶ Μ. Γαληνοῦ, Οἱ Βίοι τῶν ἁγίων, ἔκδοσις 2α, τ. Β', τεύχος 7, σ. 63 κέ.

3. Βλ. Σ. Εὐστρατιάδη, ἔ. ἀ. σ. 198. Οὕτω γράφει καὶ ὁ Κ. Τσιώμης, πρόεδρος τῶν ἐν Θεσσαλονικῇ Ναουσαίων, εἰς ἐπιστολὴν του, ἀπὸ 24-5-1961, πρὸς τὴν ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούσης». Ταῦτες ἐδημοσιεύθησαν μόνον ἀποσπάσματα, πλὴν ὅμως τὴν εἶχα ἀναγνώσει ὁλόκληρον.

4. Βλ. Γ. Α. Οἰκονόμου, Εἰκοσιπέντε ἅγιοι τῆς Ἠπείρου, σ. 173-174. Τοῦ ἰδίου, 40 ἅγιοι τῆς Ἠπείρου, Ἰωάννινα 1955, σ. 34-35, ὅπου ἀναγράφονται ὅτι ὁ ὁσίου ἔφερε τὸ ἐπίθετον Ἀσβεστάς καὶ ὅτι εἰς τὴν μονὴν Δοχειαρίου ὑπάρχει φυλλάδα τοῦ Θεοφάνους. Ὄνομάζει οὗτος τὸν ἐκδότην τῆς πρώτης ἐκδόσεως Πολύκαρπον Παπαδόπουλον (οὕτω τοῦλάχιστον ἀντέγραψε τὴ παρακλήσει μου τὸ σχετικὸν κείμενον ἡ κ. Ἠλέκτρα, χήρα τοῦ ἀειμνήστου Δημ. Σαλαμάγκα).

Ὅτε ὁ Σπ. Λάμπρος, Κατάλογος τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἁγίου Ὄρους ἑλληνικῶν κωδικῶν, 1ος τόμος, Κανταβρυγία τῆς Ἀγγλίας, 1895, σ. 233-269 (ΙΣΤ', μονὴ Δοχειαρίου), οὔτε ὁ Α. Ε. n t h a r d, Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der Griechischen, τόμοι Ι-ΙΙΙ, οὔτε ὁ F. Halkin, Bibliotheca Hagiographica Graeca, τ. ΙΙ, σ. 292-294 καὶ τ. ΙΙΙ, σ. 75-76 (3ης ἐκδό-

ὡς καὶ ὁ Φ. Γ. Οἰκονόμου¹.

Ὁ Μ. Γεδεών ἔγραψεν, ὅτι ὁ «... Θεοφάνης ἐν Ὀλύμπῳ» ἤκμασε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς πατριαρχίας τοῦ Ἱερεμίου Α', δηλαδή κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 16ου αἰῶνος² καὶ συνεπῶς, κατὰ τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ, πρέπει νὰ ἐγεννήθη ὁ Θεοφάνης κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ αἰῶνος τούτου ἢ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰῶνος. Ὁ Ἄρ. Μπογιάλης τοποθετεῖ τὴν εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας ἀφιξίν καὶ παραμονὴν τοῦ ὁσίου κατὰ τὰ ἔτη 1400-1450³. Ὁ Μηλιόπουλος θεωρεῖ ἐπίσης τὸν Θεοφάνην σύγχρονον τοῦ Διονυσίου καὶ δὴ «... πρεσβύτερον κατὰ τὴν ἡλικίαν». Ὁ Ἄπ. Βακαλόπουλος δέχεται, ὅτι ὁ ὄσιος «... πρέπει νὰ ἔζησε κατὰ τὸν 16 ἢ τὸ πολὺ στὶς ἀρχὲς τοῦ 17 αἰ.», προβαίνει δὲ εἰς τὸν ὀρθὸν τοῦτον χρονολογικὸν ἐντοπισμὸν, ὡς πρὸς τὸν ἄπτερον χρόνον τῆς ζωῆς του, βάσει θαύματος τοῦ Θεοφάνους, τὸ ὁποῖον ἔγινε κατὰ τὸ 1681⁴. Τέλος, ἀκολουθήσας τοὺς Δ. Πλαταρίδην

σεως) ἀναφέρουν περὶ τοῦ ὁσίου Θεοφάνους, οὐδὲ εὔρον τὸ δνομά του, ὡς ἡγούμενον τῆς μονῆς Δοχειαρίου εἰς τὰ μέχρι τοῦδε δημοσιευθέντα ἔγγραφα τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς τοῦ Δοχειαρίου δεικνύουν εἰς τοὺς ἐκ Ναούσης ἐπισκέπτας τῆς μονῆς τὴν «πατερίσαν» τοῦ ὁσίου.

1. Βλ. Φ. Γ. Οἰκονόμου, Ἡ ἐν Ἰωαννίνους Ἐκκλησία, Ἀθήναι 1966, σ. 139-140.

2. Βλ. Μ. Γεδεών, Τετρακοσιετηρὶς πατριαρχικῆς δωρεᾶς. «Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ Λογογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Ἐπισκοπικοῦ» 22(1957) 219-232, ἰδίως σ. 227.

3. Εἰς τὴν ἀνέκδοτον ἐξ 6 σελίδων ἱστορίαν τῆς σκήτης Προδρόμου, σ. 3, εὑρισκόμενῃν εἰς τὸ ἀρχεῖον μου. Ὁ ἴδιος ὅμως μοὶ εἶπε κατὰ τὴν πρῶτην ἐπίσκεψίν μου εἰς τὴν μονὴν (1959) καὶ ἐσημείωσα, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἔζησεν εἰς τὸν Προδρόμον «... κατὰ τὰ ἔτη 1580-1600 (κατὰ τὸν βίον του) καὶ ἦτο σύγχρονος τοῦ ὁσίου Διονυσίου τοῦ νέου, τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ».

4. Βλ. Ἀ. π. Βακαλόπουλου, ἔ. ἀ., σ. 198 καὶ σημ. 3. Ἐν Ἐθρσκειτικῇ καὶ Ἡθικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖᾳ, τόμος 6ος, Ἀθήναι 1965, στήλῃ 364 (ἄρθρον Σ. Παπαδοπούλου) γράφεται, ὅτι «... πότε ἔζησεν ὁ ὄσιος εἶναι ἀδηλον». Οὐδεὶς χρονολογικὸς προσδιορισμὸς γίνεται καὶ εἰς τὸ βιβλιόριον «Βίος τοῦ ὁσίου πατρὸς Θεοφάνους τοῦ ἐν Ναούσῃ, ἔκδοσις 1962», τὸ ὁποῖον ἐγράφη, μᾶλλον, ὑπὸ τοῦ θεολόγου καθηγητοῦ Κατέκη. Ὁ Litziśa, Ms Gr. Rom., σ. 144, ἀριθμ. 281, γράφει, ὅτι εἰς τὸν 331 ἑλληνικὸν κώδικα τῆς ρουμανικῆς ἀκαδημίας, τοῦ 17ου αἰῶνος, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει νομοκανόνας, εἰς f. 219 ὑπάρχει ἡ ἐξῆς σημείωσις: «Ἐχουμένοι καὶ σύγχισις καὶ φροντίδες πολλαῖς ἔγραφοι τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἦγον τὸ νόμιμον καὶ ἀρχιερακὸν ὑπὸ χιρὸς ἐμοῦ ἐλαχίστου καὶ ἀμαρτωλοῦ Γερασίου ἱερομονάχου καὶ ποτὲ ἡγούμενου τῆς σεβασμίας μονῆς τῶν πανμεγίστων Ταξιαρχῶν Μιχαήλου καὶ Γαβριήλου κατὰ τὴν νάουσαν χώραν, ἐχάραξα οἰκείους χερσίν ἐν τῷδε βιβλιαδριῶ ἵνα ἄγεται ὑπὸ μνήμην. Ἐτελειόθη ἐν ἔτοι σωτηρίῳ αχπα' (=1681) ἐν μηνί Ἰαννουαρίου α'». Ἐκ τῆς σημειώσεως ταύτης πληροφοροῦμεθα, ὅτι πράγματι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ μονὴ τῶν Ταξιαρχῶν ἦσαν ἀφιερωμένα εἰς τοὺς Γαβριὴλ καὶ Μιχαήλ καὶ ὅτι ὁ Θεοφάνης ἀπέβισε πολὺ πρὸ τοῦ 1681, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο δὲν ἦτο πλέον ἡγούμενος, οὔτε ὁ γράψας τὴν σημείωσιν Γεράσιμος, ἀλλὰ ἕτερος. Περαιτέρω ἐλέγχεται ὀρθὴ ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἀρχικῶν Τ Π Κ Γ τῆς ἐπιγραφῆς, ἣτι Ταξιάρχῃ Παμμεγίστῳ Κυρίῳ Γαβριήλ, ὡς κατωτέρω.

- Ε. Στουγιαννάκη και την υπό τούτων διασωζομένην παράδοσιν, ἐδέχθη ἐσφαλμένως κατ' ἀρχήν, ὅτι ὁ ὄσιος ἔζησε — ἤθην — κατὰ τὸν ἸΔ' αἰῶνα ¹, πλὴν ὅμως ὁ καθηγητῆς Ἄπ. Βακαλόπουλος παρετήρησεν ², ὀρθῶς, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν, διότι εἰς τὸν βίον τοῦ Θεοφάνους ἀναφέρεται, ὅτι ὁ ὄσιος μετέβη εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, διὰ τὴν ἐλευθερώσῃ τὸν ἀνεμίον του καὶ συνεπῶς τοῦτο ἐγένετο μετὰ τὸ 1453, ἀφοῦ ἀναφέρονται ὡς κατέχοντες ταύτην οἱ Τοῦρκοι. Ἐπομένως ὁ Θεοφάνης ἔζησε τὸ ἐνωρίτερον κατὰ τὸν 15ον αἰῶνα.

β) *Ἡ ἀνευρεθεῖσα κλιτορικὴ ἐπιγραφή τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν*

Ἐπιτομὴ τοῦ ἰδιωτικοῦ γυμνασίου Ναούσης Ἐμμ. Βαλσαμίδης ³ ἀνευρε κατὰ τὸ ἔτος 1961 ἀναμνηστικὴν ἐπιγραφὴν, πλάκα, ἡ ὁποία πιθανώτατα ἐτέθη ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἰδρύσεως τῆς ἐκκλησίας τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν, καὶ ἀνέγνωσε ταύτην, δεχθεὶς κατ' ἀρχήν, ὅτι ἡ ἡμερομηνία, ἡ ὁποία ἀνεγράφετο εἰς ταύτην, ἀνάγεται εἰς τὸν Μάϊον τοῦ 1406, ἐν συνεχείᾳ ὅμως, ἐξετάσας προσεκτικώτερον ταύτην, κατόπιν ὑποδείξεως τοῦ καθηγητοῦ Ἄπ. Βακαλοπούλου, κατέληξεν εἰς τὴν ὀρθὴν ἀνάγνωσιν ταύτης, δεχθεὶς ὅτι ἀναφέρεται εἰς αὐτὴν τὸ ἔτος 1593.

Ἄλλὰ ἅς ἴδωμεν λεπτομέρεστερον τὴν ἀξιόλογον ταύτην πλάκα καὶ διή

1. Βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Σύντομη κλ. σ. 42-43, 49 καὶ 63 καὶ σημειώματα τοῦ ἰδίου, εἰς ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούσης», φύλλ. 489/20. 8.1961 καὶ «Πελεκὰν» Βεροίας, φύλλ. 29 (Μάϊος 1964). Πρβλ. καὶ (ἀνώνυμον) ἄρθρον εἰς τὴν «Φωνὴ τῆς Ναούσης», φύλλ. 541/19. 8. 1962. Ὁ Φ. Κόντογλου, Ἐκφρασις τῆς Ὀρθοδόξου εἰκονογραφίας, τ. 1ος, Ἀθήναι 1960, σ. 346 καὶ 348, γράφει, ὅτι ὁ Θεοφάνης, ὁ Δοχειαρίτης, ὁ θαματουργός, ἀπεικονίζεται, ὡς: «γέρων μακρυγένης, ὀξυγένης μὲ ἐπάνωκαλύμμαχον καὶ κρατῶν κομποσχοῖν». Ὁ Διονύσιος, ὁ ἐκ Φουρνᾶ, δὲν ἀναφέρει τοῦτον εἰς τὴν Ἑρμηνείαν τῶν ζωγράφων, διότι ἔγραψε ταύτην εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος κατὰ τὸ ἔτος 1458, ὅτε δὲν εἶχεν ἀποβίπει ἀκόμη ὁ Θεοφάνης καὶ δὲν ἔθεωρεῖτο ὄσιος.

2. Ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς ἐμὲ τῆς 16. 5. 1964. Πρβλ. Γ. Χ. Χιονίδη, Ὁ ὄσιος κ.λ. σ. 35 καὶ σημ. 47 (σ. 35 καὶ 37).

3. Ἐπιστολὴ τοῦτου μὲ τίτλον «Πότε ἐκτίσθη ἡ Νάουσα», δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούσης», φύλλ. 471/16. 4. 1961. Ὁ Βαλσαμίδης εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην νὰ παραχωρήσῃ εἰς ἐμὲ τέσσαρας φωτογραφίας τῆς περιοχῆς καὶ τῆς ἐπιγραφῆς, πρὸς τοῦτους δὲ μοι ἀπέστειλε καὶ δύο ἐρμηνευτικὰς ἐπιστολάς. Τὸν εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης. Ἐν συνεχείᾳ, μετὰ μελέτην τῶν σχετικῶν στοιχείων, μετέβην εἰς τὸ μοναστήρι τῶν Ταξιαρχῶν πρὸς αὐτοπρόσωπον ἔρευναν καὶ λήψιν καλυτέρων φωτογραφιῶν, μετὰ τοῦτου, τοῦ Διευθυντοῦ τῆς «Φωνῆς τῆς Ναούσης» Π. Δεινοπούλου κ.ἀ. Εἰς τὸν Π. Δεινοπούλου, ἐρασιτέχνην ἀλλὰ δόκιμον φωτογράφον, ὀφείλεται ἡ ἐξαιρετικὴ φωτογραφία τῆς ἐπιγραφῆς (βλ. καὶ «Φωνὴ τῆς Ναούσης», φύλλ. 848/7. 7. 1968, ἔνθα ρεπορτάζ, μὲ τίτλον «Ἡ ἄγνοια ἐξακολουθεῖ νὰ φέρῃν καταστροφές», διὰ τὰς προσενομένας κατεδαφίσεις παλαιῶν κτισμάτων, ὅπισθεν τοῦ ξενώου καὶ νοτιῶς τοῦτου).

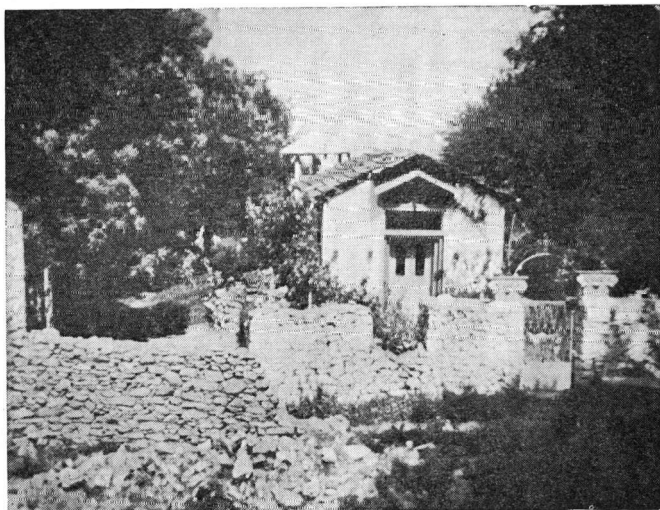
τὴν ἐπιγραφὴν. Εὐρέθη εἰς τὸν ἐξωτερικὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ προχείρου ξενώνου τῆς μονῆς καὶ δὴ πλησίον τῆς κλίμακος τοῦτου ἐντοιχισμένη, προέρχεται δὲ ἐκ κατεδαφισθέντος κτίσματος, τὸ ὅποιον ὑπῆρχε βορείως καὶ παραπλεύρως τοῦ ξενώνου, πλὴν ὅμως φαίνεται πιθανώτατον ὅτι αὕτη μετεφέρθη ἐκεῖ ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ (μετὰ τὸ 1811), ὅταν κατεστράφη οὗτος ὑπὸ τῶν ὀρδῶν τοῦ Ἄλῃ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων.

Ὁ ναὸς τῆς μονῆς (κειμένης δυτικῶς τῆς Ναούσης καὶ εἰς ἀπόστασιν 5-6 χιλιομέτρων, ἐπὶ τῶν δυσπροσίτων κλιτύων τῆς Δούρλιας τοῦ Βερμίου, εἰς ἓνα ὑψίπεδον, ἐκτάσεως 2000-3000 τ. μ., ἐντὸς δασώδους περιοχῆς), οἰκοδομηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους, κατεστράφη ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων, κατὰ τὰς ἐπανειλημμένας ἐπιδρομὰς του κατὰ τῆς περιοχῆς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ ἀνφοδομήθη ἕστερον κατὰ τὸ ἔτος 1811, ὡς προκύπτει ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς 25. 3. 1811, ὅταν ἦτο ἡγούμενος ὁ Ζαχαρίας καὶ μητροπολίτης Βεροίας-Ναούσης ὁ πολὺς Χρῦσανθος, ὁ κατόπιν Οἰκουμενικὸς Πατριάρχης¹. Ὁ ἀρχικὸς ναὸς εὐρίσκετο, ὅπου ὑφίσταται καὶ ὁ νέος, ὀλίγον δυτικώτερον ὅμως καὶ εἶχε μήκος 20 μέτρων περίπου. Σήμερον σώζονται αἱ δύο κόγχαι, ἡ εἴσοδος, μετὰ τῆς μαρμαρίνης κλίμακος. Ἐπίσης ὑπάρχουν, ὁ νέος ναὸς, τὸ κωδωνοστάσιον, ὁ ξενὼν καὶ δύο κρῆναι, εἰς δὲ τὸ κέντρον μεγάλον δένδρον (βλ. φωτογραφίαν 5). Ὅπισθεν τοῦ ναοῦ ὑπῆρχον τὰ κελλία, ὁ ξενὼν καὶ ἄλλα κτίσματα, τὰ ὅποια κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἄλῃ πασᾶ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν χριστιανῶν ὑπευθύνων, ἐπιτρόπων κ.λ. (βλ. σ. 232 σημ. 3).

Ἡ διασωθεῖσα κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ (βλ. φωτογραφίαν 6) φέρει εἰς τὸ κέντρον σταυρὸν καὶ τὰ ἀρχικὰ Τ Π Κ Γ (τὰ ὅποια ὀρθῶς ἀνέγνωσεν ὁ Βαλσαμίδης, μετὰ ἐπιφυλάξεων: Ταξιάρχῃ Παμμεγίστῳ Κυρίῳ Γαβριήλ), τὸ γνωστὸν σύμπλεγμα ΙΣ ΧΣ Ν.Κ., ἦτοι Ἰησοῦς Χριστὸς νικᾷ, καὶ ἀριστερὰ τοῦ σταυροῦ, εἶτε τὸ σύμπλεγμα τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοφάνους, ὅπου διακρίνεται τὸ ἀρχικὸν κεφαλαῖον, καλλιτεχνικὸν γράμμα Θ, ἢ κατ' ἄλλους, ἓνα κόσμημα, τὸ ὅποιον ὁμοιάζει μὲ τὸ ἀρχικὸν Θ, δεξιὰ δὲ ἓνα ἀστέρα καὶ κάτω τοῦ σταυροῦ νεκροκεφαλὴν. Κάτωθι τοῦ σταυροῦ, ἐν συνεχείᾳ, εἰς τὸ κάτω ἄκρον τῆς πλακόσ, ὑπάρχει ἡ ἐξῆς χρονολογικὴ ἔνδειξις:

« + ΕΤΟΥС, ζρα' ἰν. στ' /², μηνὶ μαῖῳ ἱ ΗΜΡΕ», ἦτοι ἔτους 7101 (ἀπὸ κτίσεως κόσμου, ἄρα 1593 ἀπὸ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ) ἰν[δικτιῶνος] στ', μηνὶ Μαῖῳ 10, ἡμ[έρ]α] Ε' (=Πέμπτη).

1. Βλ. Δ. Πλαταρίδης - Ε. Στουγιαννάκη, ἔ.ἀ., σ. 24-25. Εἰς τὴν δευτέραν ἔκδοσιν τῆς ἀκολουθίας, σ. 27, γράφεται, ἐν σημειώσει, ὅτι ἡ μονὴ κατεστράφη κατὰ τὸ 1822, ὅπερ δὲν φαίνεται ὀρθόν.

5. Ὁ ναὸς τοῦ Θεοφάνους εἰς τὴν μονὴν Ταξιαρχῶν. Διακρίνεται τὸ κωδωνοστάσιον καὶ μέρος τοῦ ξενῶνος, εἰς τὴν κλίμακα τοῦ οὐοίου ὑπάρχει ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφὴ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω προκύπτει, ὅτι ὁ ναὸς καὶ ἡ μονὴ ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοφάνους κατὰ τὸν μῆνα Μάϊου τοῦ 1593, ὅπερ ἐλέγχεται ἀληθές, συσχετιζόμενον μὲ τὴν ἀναφερομένην βῆν ἰνδικτιῶνα¹. Δὲν γνωρίζομεν βεβαίως, ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀρχικὴν ἀνοικοδόμησιν τούτων, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι τὸ πιθανώτερον, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δεδομένων

1. Βλ. Α. Ν. Πολίτη, Ὁδηγὸς καταλόγου χειρογράφου, Ἀθήναι 1961, σ. 17 κέ., σ. 20. Διὰ τὴν τελικὴν ἀνάγκωσιν τῆς ἐπιγραφῆς μὲ ἐβοήθησε προθύμως καὶ ὁ συντάκτης τοῦ τ. Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν Γ. Παπαδημητρίου. Οὕτω ἐπαληθεύθη, ὅτι ἡ 10ῃ Μαΐου (μὲ τὸ ἰουλιανὸν ἡμερολόγιον) τοῦ ἔτους 1593 ἦτο πράγματι ἡμέρα Πέμπτη, βλ. V. Gru mel, La Chronologie, Paris 1958, σ. 316. Ἐπαλήθευσις τῆς ἀκριβείας καὶ ὀρθῆς ἀναγνώσεως τῆς ἐπιγραφῆς ἐγένετο τῇ παρακλήσει μου καὶ ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Ἀρχείου Α. Βρανούση. Εὐχαριστῶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης ἀμφοτέρους. Σημειωτέον, ὅτι οὗτοι τὸ ὁμοιάζον πρὸς τὸ κεφαλαῖον Θ σύμπλεγμα θεωροῦν ἀναμφιβόλως ὡς συνηθισμένον κόσμημα καὶ οὐχὶ ὡς ἀρχικὸν κεφαλαῖον γράμμα Θ τοῦ ὀνόματος τοῦ Θεοφάνους, ὡς δέχεται ὁ Βαλσαμίδης.

6. Ἡ κτιτορικὴ ἐπιγραφή τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν

αυτῶν μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς βιογραφίας τοῦ ὀσίου καὶ ἰδίως μὲ τὸ θαῦμα του κατὰ τὸ 1681.

Οὕτω συμπεραίνομεν, ὅτι ὁ Θεοφάνης ἐγεννήθη περὶ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνος καὶ ἀπεβίωσε κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ 17ου αἰῶνος, διότι κατὰ τὸν βιογράφον του ὁ Θεοφάνης ἦτο ἡγούμενος τῆς μονῆς Ταξιαρχῶν ἐπὶ «... χρόνον *ἱκανόν*» καὶ ἐν συνεχείᾳ ἔζησεν εἰς τὴν μονὴν Προδρόμου Βεροίας ἐπὶ «... καιρὸν *ἱκανόν*», πρὸς τούτοις δὲ ὑπάρχει ἐν ὄριον, ἀπώτατον διὰ τὴν ζωὴν του, τὸ κατὰ τὸ 1681 θαῦμα τούτου, ἀλλὰ καὶ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος γνωρίζομεν, ὅτι ἦτο ἡγούμενος ἕτερος, μετὰ τὸν Θεοφάνην καὶ τὸν γράψαντα τὸ σημεῖωμα ἄλλοτε ἡγούμενον (βλ. σ. 231 σημ. 4).

5. *Ἡ κτίσις τῆς Ναούσης καὶ ἡ καταγωγή
τῶν κατοίκων τῆς*

Ἐπομένως δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄποψις τῆς παραδόσεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ ὀσιος ἔζησεν, ὅταν ἐκτίζετο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ Νάουσα εἰς τὴν σημερινήν τῆς θέσιν ὑπὸ τοῦ γαζῆ Ἐβρενὸς βέη, διότι ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη, κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε κρατοῦσαν ἄποψιν, κατὰ τὰ τέλη τοῦ 14ου ἢ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 15ου αἰῶνος¹.

1. Μὲ ἀφορμὴν τὴν ἀνωτέρω σημειωθείσαν ἐπιστολὴν τοῦ Βαλαμίδη ἤρξισεν ἡ δημοσίευσίς εἰς τὴν «Φωνὴν τῆς Ναούσης» ἐπιστολῶν-ἄρθρων, ἦτοι τριῶν τούτου, τριῶν ἑμοῦ, δύο τοῦ Ἄστ. Ἀποστόλου καὶ μίας τοῦ Κ. Τσιώμη, περὶ τοῦ χρόνου καὶ τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς Ναούσης εἰς τὴν σημερινήν θέσιν τῆς (φύλλ. 471-479/16. 4. 1961 ἕως 11. 6. 1961), καὶ οἱ μὲν Βαλαμίδης καὶ Χιονίδης ὑπεστήριξαν τὴν ὑπὸ τοῦ Ἐβρενὸς ἰδρυσιν τῆς πόλεως εἰς τὴν παρούσαν θέσιν τῆς, οἱ δὲ Ἀποστόλου καὶ Τσιώμης τὴν προπαρξίν ταύτης. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν δύο τελευταίων δὲν εὐσταθοῦν, ἐρεῖδονται δὲ μᾶλλον εἰς τὴν γνωστὴν διὰ ἡμᾶς τοῦς Ἑλληνας ὑπερβολικὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἰδιαιτέραν πατριδα, τὴν ὁποίαν συνυφαίνομεν πάντοτε μὲ τὴν μακρὰν καὶ ἐνδοξὸν ἱστορίαν, ἐξ οὗ προήλθον ἐν μέρει καὶ οἱ πολλοὶ θρύλοι καὶ παραδόσεις. Ἰδιαιτέρως ὁ Ἀποστόλου (πρβλ. καὶ ἐπιστολάς του εἰς ἐφημερίδα «Μακεδονία» Θεσσαλονικτικῆς στήλης «Βορείου», φύλλ. 16.229/7. 2. 1961, 16.328/17. 2. 1961 καὶ 16.244/24. 2. 1961) ὑποθέτει, ὅτι περὶ τὴν σημερινήν θέσιν «Κιόσκου» θὰ ὑπῆρχε θέρετρον τῶν κατοίκων τῆς Παληοναούσης, στηριζόμενος εἰς τὰ διάφορα εὐρήματα τῆς περιοχῆς. Ἐξ ὧν ὅμως γνωρίζω δὲν ἀνευρέθησαν μέχρι στιγμῆς ἐντὸς τῆς σημερινῆς Ναούσης εὐρήματα τῆς μακεδονικῆς, ρωμαϊκῆς ἢ βυζαντινῆς ἐποχῆς, ἀλλὰ μόνον ἐξωθι αὐτῆς, ἦτοι εἰς τὸ Μπαλιανέτο κ.λ. Οὐδεὶς βεβαίως ἀμφιβάλλει, ὅτι ἡ *περιοχὴ* (ὄχι ἡ πόλις) τῆς Ναούσης κατωκείτο ἀνέκαθεν καὶ πλησίον ἐκεῖ τοποθετοῦνται αἱ πόλεις Μιέζα καὶ τὸ Κίτιον· βλ. Φ. Πέτσα, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά. «Μακεδονικά» (1967) 277-368, ἰδίως 333-341, τοῦ ἰδίου, Ὁ Τάφος τῶν Λευκαδίων, Ἀθῆναι 1966, πρβλ. καὶ Γ. Χ. Χιονίδη, Ἱστορία τῆς Βεροίας, τ. 1ος, Βέροια 1960, σ. 97 κέ.

Περὶ τοῦ ὅτι ἡ Νάουσα δὲν ἀναφέρεται κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ τῶν ἐγγράφων βλ. Γ. Χ. Χιονίδη, «Υπῆρχεν ἡ Νάουσα κατὰ τοὺς

Ἡ παράδοσις συσχετίζει περαιτέρω τὸν ὄσιον Θεοφάνην μὲ τὸν ὀθωμανὸν ἱερωμένον Σέχ Λεαή¹, ὁ ὁποῖος ἐξήσεν εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης μᾶλλον κατὰ τὸν 16ον-17ον αἰῶνα καὶ θά ὑπῆρξε διδάσκαλος τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἐβρενός καὶ οὐχὶ τῶν τέκνων του². Συνεπῶς εἶναι δυνατόν νὰ συνεδέετο οὗτος μετὰ τοῦ Θεοφάνους. Ἀμφότεροι ἐθεωροῦντο εἰς τὴν Νάουσαν σεβαστὰ πρόσωπα, διότι ὑπῆρξαν ὄσιοι καὶ θαυματοουργοί, καθ' ὅσον ὁ Θεοφάνης φέρεται ὡς πολὺ θαυματοουργός, τὰ δὲ ἀναφερόμενα θαύματά του ὑπὸ τῶν βιογράφων του εἶναι μερικὰ ἐκ τούτων καὶ δὴ τὰ παλαιότερα³. Ὁ Θεοφάνης, τοῦ ὁποῖου ἡ μνήμη ἐορτάζεται κατὰ τὴν 19ην Αὐγούστου, κατήγετο, ὡς ἐσημειώθη, ἐκ τῶν Ἰωαννίνων τῆς Ἠπείρου, ἐκ τῶν ὁποίων κατήγοντο, ὡς γνωστόν, καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ἀψαράδες, Θεοφάνης καὶ Νεκτάριος, οἱ κτίτορες τῆς μονῆς Βαρλαάμ τῶν Μετεώρων. Ἐκ τῆς Ἠπείρου κατάγονται κατὰ μίαν ἄποψιν καὶ οἱ Ναουσαῖοι⁴, ἴσως δὲ καὶ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως νὰ ἔχη κοινὴν ρίζαν καὶ προέλευσιν μὲ τὸ δεῦτερον συνθετικὸν

βυζαντινοὺς χρόνους», εἰς ἐφημερίδα «Φωνὴ τῆς Ναούσης», πανηγυρικὸν φύλλον 525/29. 4. 1962. Ἄς σημειωθῆ τέλος ὅτι ὁ ἐπίσκοπος καὶ ἐν συνεχείᾳ μητροπολίτης Βεροίας λέγεται «καὶ Ναούσης» ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 18ου αἰῶνος, ἀλλὰ ἡ Νάουσα ὑπήγετο ἐκκλησιαστικῶς ἀνεκῆθεν εἰς τὴν μητρόπολιν Βεροίας βλ. Γ. Χ. Χι ο ν ἰ δ η, Σύνομη κλ., σ. 27-28. Πάντως δὲν γνωρίζομεν ἐπίσκοπον ἢ μητροπολίτην Ναούσης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους.

Διὰ τὸν γαζήν Ἐβρενός, τὴν δρᾶσιν καὶ τὰ κτήματά του εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἀπὸ ἱστορικῆς καὶ νομικῆς ἀπόψεως, ἐτοιμάζω μελέτην. Εἰς τελευταίως ἐκδοθὲν χειρόγραφον γράφεται, ὅτι ἡ Νάουσα ἐκτίσθη ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Ἀχμέτ Ἐβρενόζογλου, περὶ τὸ 1423· βλ. Ἰ. Κ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, Ἱστορικὰ περὶ Ναούσης ἐξ ἀνεκδότου χειρογράφου. «Μακεδονικά», 3 (1953-1955), σ. 127 καὶ 131, ὅπου τὸ Ἐβρενόζογλου ἐρμηνεύεται ὡς Ἐβρενός, πλὴν ὅμως τοῦτο δὲν εἶναι ἀκριβές, διότι ὁ χατζῆς Ἐβρενός βέης ἀπεβίωσεν — ὡς γνωστόν — κατὰ τὸ ἔτος 1417, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται διὰ ἕνα ἐκ τῶν υἱῶν ἢ ἑτερον ἀπόγονον τοῦ Ἐβρενός, οἵτινες ἔφερον πρᾶγματι τὸ ὄνομα Ἐβρενός-ὄγλου.

1. Περὶ τοῦ Σέχ Λεαή βλ. προχείρως, Δ. Π λ α τ α ρ ἰ δ η - Ε. Σ τ ο υ γ ι α ν ἄ κ η, ἔ. ἀ., σ. 30-31, πρβλ. Ἰ. Κ. Β α σ δ ρ α β ἔ λ λ η, ἔ. ἀ., σ. 133 καὶ 128, καὶ Γ ε ρ. Κ α ψ ἄ λ η ν, εἰς «Λογογραφία» ΣΤ' (1917) 461-463, τοῦ ἰ δ ἰ ο υ, Τρεῖς Νεράϊδες τῆς Μακεδονίας (Βέρροια-Νάουσα-Ἐδεσσα), Ἀθῆναι 1939, σ. 18 κέ., σ. 30.

2. Αὐτὴν τὴν γνώμην ἔχει καὶ ὁ Β. Δ η μ η τ ρ ἰ ἄ δ η ς, τουρκολόγος, Διευθυντῆς τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου Μακεδονίας, ὁ ὁποῖος ἐτοιμάζει τὴν δημοσίευσιν τῆς μεταφράσεως ἐκ τῆς τουρκικῆς, μετὰ σχολίων, τῶν ἐνδιαφερόντων κειμένων τοῦ Τούρκου περιηγητοῦ Ἐβλιά Τσελεμπή, ὡς πρὸς δέκα πόλεις τῆς Κεντροδυτικῆς Μακεδονίας.

3. Βλ. τὴν πρώτην ἐκδοσιν τῆς ἀκολουθίας, σ. 34-46 καὶ τὴν δευτέραν ἐκδοσιν, σ. 29-31 (=νέα ἐκδοσις σ. 34-37).

4. Τοῦτο ὑποστηρίζει π.χ. ὁ Κ. Τσιώμης εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν ἐπιστολὴν του καὶ πολλοὶ Ναουσαῖοι, ὡς ὁ Διευθυντῆς τῆς «Φωνῆς τῆς Ναούσης» Πέτρος Δεινόπουλος, εἰς σημειώματά του ὁποῖον προηγήθη τῆς δημοσιεύσεως τῆς ἀμέσως κατωτέρω μελέτης τοῦ Φ. Πέτσα.

τῆς ἡπειρωτικῆς Γλυτουνιαύστας, κατὰ τὸν γενόμενον ἐπιτυχῆ, ὑποθετικόν, συσχετισμὸν ὑπὸ τοῦ Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Φώτη Πέτσα¹.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι δὲν ἦτο τυχαία ἡ ἔλευσις καὶ ἡ παραμονὴ τοῦ Θεοφάνους εἰς τὴν περιοχὴν Ναούσης, ἀλλὰ ὁ ὄσιος ἐπεδίωξε νὰ ἔλθῃ πλησίον τῶν Ἠπειρωτῶν Ναουσαίων, γενόμενος καὶ πολιοῦχος τῆς πόλεως τῶν.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Χ. ΧΙΟΝΙΔΗΣ

SUMMARY

Saint Theofanis the Young was born in Ioannina; very young, he entered the Monastery of Dochiarios in Mount Athos. After a while he went to the Monastery of Prodromos in Veria, and afterwards to Naoussa where he founded a church and a monastery, consecrated to the Archangels (Taxiarchs) Michael and Gabriel, and served there as an abbot for several years. He spent his last days in the Monastery of Prodromos, in Veria, where he died.

The writer concludes that Saint Theofanis was born in the middle of the 16th century and died in the first half of the 17th. This he bases on an inscription found in 1961 in the Monastery of the Taxiarchs in Naoussa, on a mention of the Saint's biographer of a Miracle that occurred in 1681, and on a note made at the same time, in the same year. A certain opinion that the Saint was alive when Naoussa was being built by the Turk general Hadgi Evrenos Bey at its present position, at the end of the 14th or the beginning of the 15th century, should be considered as erroneous.

1. Βλ. Φ. Πέτσα, Νιάουστα καὶ Γλυτουνιαύστα. «Μακεδονικά» 7(1967) 81-93.